

Euskaldun bipilak eta Manchatar bizkorrak izan zuten burrukaldi lazgarriaren ondarra¹

Nikolas Ormaetxea ORIXE

Ixtori onen leen-zatian or utzi ditugu euskaldun bizkorra ta Quijote yaun aipu aundikoa, ezpata soilak gorarik, ukaldi erdiragarri bada elkarri irauzteko einean; ainik eta erdi betean atzemanez geroz, erdiratuko baitzuten elkar eta goiti beera lertuko, punisagarra bezala: Kezka artan eten ginuen gertaera atsegin ori; yalki zuenak ezpaitzi-gun erraten non editen laiteken ixtori aren ondarra.

Atsekabetu nintzen, eta irakurraldiño aren atsegin-poxia atsekabe bilakatu zitzaikidan, gertaera aren nonbaiteko ondar-zatia luzea-goa litakelakoan, eta edireiteko, berriz, alderdi txarra.

Ezina ta oigabezkoa iduri zitzaikidan, alako zaldun ona, gizon yakintsu baten peitu ote zen, egite arrigarri oriek idazteko; eldetara doazin "zaldun ibiltari" direlako oriek ezpaitziren aukera aukerako yakintsu baten edo bigaren peitu izaten, beren egite aundiak ez ezen, burutapenik gordeenak eta aurkeririk ñimiñoenak ere oartzazteko. Ta Platir-ek eta bere gisakoek gainez ukan zutenaz, ezpaitzen bearretan izanen iondikoz! gure zaldun ona.

Enuen bada sinetsi nai ixtori eder ura erdaiñatua ta andeatua zitakenik, eta onen obena aldi-mende gaizto iresleari egoziten nion,

[1] Cervantes-en *Quijote*-ren IX. atalari dagokion itzulpena da. Iruñeko Itzulpen-Sariketara, Sanfermiñetan, 17 itzulpen aurkeztu ziren. Orixeren hau geratu zen irabazle. *RIEV*, XX, 1929.

bertze zernai bezala, ixtori au ere gorderik edo igaturik zadukalakoan. Iduri zitzakidan bertzenaz, liburu aien artean ediren bai nituen "Espa gaiztoen etsipena" ta "Henares-ko maitagarriak eta artzainak" bezain oraitsuko ixtoriak, gure au ere oraitsukoa bide zela, ta yendearen burutan ezarri gabe zagonez geroz, bere errixkako edo aldirietako yendeen oroitean edirenez zela.

Uste-muste onekin naasirik eta gure espanar aipatu den Manchako Quixoteren bizitza ta mirakukuak yakin naiz nindabilen; Mantxako zaldunen argi ta ixpilua izanik, gure mende negargarri oketan zaldun ibiltari asi zenarenak. Ibili ere baitzen irainak asperrazten, alargunen urgaitzen, eta arako zarta-mutil eta zamalzainartean nes-kaxtasuna oianez oian, ibarrez ibar zarabilten neskaxaiei laguntzen. Ba ziren oen artean, laurogei urtez atari zabalean etzinda ere, erdi zituen ama bezain osorik il-obira yautsi zirenak, kankailuren batek edo armadun ta buruzorrodun zipotzen batek edo erraldoi izugarriren batek indarbeartzen ezpazituen. Ortaz bada, ta bertze zenbait kariaz, gure Quixote yauna beti aipaguri da, eta neri ere etzait aipua ukatu bear, ixtori onen ondarra bilaketan egin nuen alegin eta nekearengatik. Ba dakit bai, zeruak eta alabearrek eta zorionak lagundu ezpallidate, munduak etzuela izanen au irakurtzeko (ordu bitsuko) atseginaldirik. Ikus bada, nola ediren nuen.

Beinola Toledoko Alcanan nindagoelarik, mutiko bat etorri zitza-kion zarpil-biltzaile bati, paper zar eta iskribu batzuen saltzera. Ain itoa bai naiz ni atariko paper-puxkak ere irakurtzeko, nere leiari nitxekola, artu nuen, mutiko saltzaile aren iskribuetako bat Arabi-letrak zirela goartemanik, irakurtzen ezpanakien ere, inguru-begira asi nintzen, erdara zakien maurotarrik azaltzen ote zen. Etzen gaitz izan, ez ta izkuntza aitzinagokoa ta ederragoa izan balitz ere.

Zoriak, naski, ekarri zidan nere gogarakoa, ta liburua eskuetan ezarri niolarik, ideki zuen erdi-aldetik, eta apurño bat irakurrita irriz asi zen. Galdegin nion zeri irri egiten zion, eta, "liburu arek ertzean zadukan oar bati" yardetsi zidan. Erran zezala agindu nion, eta berak, irri egitez atertu gabe erran zuen: ona zer dagoen ertzean idatzirik: "ixtori ontan ainbertze aldiz aipatzen deneko Toboso-ko Dulcinea onek edozein emakumek baino esku ohea zuen urdeen gazitzeko". Ni "Tobosoko Dulcinea" entzutearekin, arritua baldituta gelditu nintzen, iduri baititzakidan iskribu aietan bide zela Quixote yaunaren ixtoria. Uste onen ustez, iraduka irakurrazki nion aitzinaldetik, eta arabi-izkuntza itzetik ortzera erderatzen zuela, ikus zer erraten omen zuen: "Manchako Quixote yaunaren ixtoria, arabitar ixtorigile Cide

Hamete Benengelik idatzia". Zuurtze aundi bear izan nuen nere pozaldia itzalgaizteko, liburu aren idaz-gaia nere belarrietara zeneko; ta zalpil-biltzaileari aitzina arturik, paper eta iskribua oro erreal erditan erosi nition. Berak ere zuurtzea izan balu, ta ni aien irrikatzen nengoela yakin, artuko zituen, naski, saltzekotik, sei erreal ta akets. Aldegin nuen usu maurotarrarekin, Eliz nagusiaren eipera, ta eskatun, Quixote aipatzen zuten iskribu aietakoak oro erdarara itzuli zituzala, arren, izpirik utzi gabe ta eratziki gabe; eskatzen zuena xuritu niola ta. Bi arroa maatzimel eta lau erreu garirekin etsi zuen, eta zintzo ta xee ta labur itzuliko zituela. Nik berriz, nere egitekoa errazteagatik, eta nere edirena eskutik ez uzteagatik, etxera ekarri nuen, eta ilabete ta erditsuren mugan erdaratu zuen emen daraikon eran.

Lenbiziko iskribu-atalean, Quixote yaunaren eta euskaldunaren burrukaldia zagoen, bizi bizi ta egite berean margoztua, ixtoriak erraten duen ekantzean, ezpatak gorarik, bata bere gorde-pirillarekin gerizatua, ta bertzea bururko batekin. Eta euskaldunaren mandoa ain bizi-antzo iduria zagoen, iduri baitzuen azkon-ukaldi bat bidera ere, eraendua zela. Idazpekotzat au zadukan: "Sancho Azpeitiarra", izen au bide zuen. Eta Rocinante bertze au: "Quixote yauna". Rocinante ori miragarriki iduriztatua zagoen, ain luze, argal eta aul, alako bizkarrezurrarekin, ain birike-min galduarekin, agerian baitzagoen zein oartuki ta zer izen yatorra eritzi zioten: "Rocinante". Aren ondoan zagoen Sancho Sabel, astoa buru-lokitik zadukala Idazkipetzat: "Sancho Ankamakil". Margo-iduriak adiarazten zuenaz, sabela aundia bide zuen, kaizu laburra, ta ankamakilak luzeak, eta orrengatik bi izen oriek ematen bide zazkio ixtorian: "Sabel" eta "Ankamakil".

Bertze iñozokeri batsuk oar laitezke, baino ez dice kanore aundikoak, eta ez datoz extoriaren arira, egiazkoa izateko: egiazko ixtoririk ezpaita gaiztorik. Ixtori oro oztoporen bat yarri al balaitio, egilearena litzake, arabitarra baita berez, gezurti utsa, aien sorterritarra denez. Ala ere, aiek ain etsai ditugunez gero, gure ixtori au luze orde z labur yo ditake. Ala dirudi, izan ere, zaldun bikain onen aipuetan luzatu bear lukenean ere, berariz ixiltzen baila gaizki egiña ta okerrago asmatua. Ixtorigilea, zintzo, egiati ta lerragabe bear baitu; ez du egiazko bidetik okerarazi bear, ez sariak, ez beldurrak, ez asarreak, ez leiak. Egiaren ama da ixtoria, aldimendearen leikide, egiteen gordairu, iragan-mendearen aitorle, oraiaren erakusburu ta argibide, ta geroaren oargarri. Ixtori ontan edirenen da atsegingarrie-

netan ediren laitekena, ta utsen bat balu, nere obena litzake, ta ez gaiarena. Ainaren bigarren zatia onela asten zen bada, erdarari gaxizkola.

Ezpata zorrotzak gora eraikirik, bi burrukalari indartsu ta asarretuak baziruditen zeru-lur-ifarnueri eskainka ari zirela: alako kemena ta yarkera zarakusten. Lenbiziko ukaldia euskaldun asarreak irautzi zuen, bai indarrez ta amurruz; bidean ezpata okertu ezpalitzaio, ua bakara naikoa baitzen gure zaldunaren burruka ta eldeak oro betiko itzaltzeko. Baino gure zalduna, gauz aundigotarako zadukan zorionak, eta arenoaren ezpata okertu egin zuen. Ezkerreko soinburuan atzeman ba zuen ere, armayantziaren alderdi osoa kentzea besterik etzion egin, eta aina lurrera yautsi zen ixtilu aundiz, eta oso ondaturik, Quixoteren belarri-erdia berekin eramaten zuela. ¡Ene! Nork adiarazi bear bezala, gure manchatarraren biotzean sortu zen amorrua bere buroa ala ikusiki? Yarri zen zut, oin-burdinen gaínean, eta ezpata bi eskuetan estutzenago zuelarik, eman zion euskaldunari egundainoko asarrearekin, eta bururkoaren eta buroaren erdian asmatu. Alako gordagailu ona ezpaitzen aski mendi bat erori balitzakio bezala asi zen euskalduna odola zariola sudur-ago-belarrietatik, eta mandogáinetik erori-einean. Eta lepotik eldu ezpalio, eroriko zen naski. Ala ere oinak burdinetarik atereak zituen, besoak lepotik askatu zitzaizkion, eta mandoa, ukaldiotsez ikaratuta asi zen iges zabaldegian barna ta ziripurdi asko gabe, lurrera egotzi zuen nagusia. Begira zagokion lasa lasa Quixote yauna, ta erortzen ikusi zuenean, yetsi zen zaldigáinetik eta zailu yoan zitzakion, eta ezpata-muturra begietan keinatzen ziolarik, txil egiteko eran zion, bertzenaz lepoa moztuko ziola. Euskalduna larri zen, itzik atera etzezaken einean, eta igarriko zion gizagajoak, burruka-bitartean alditxarturik básala koñxean egon ziren andre batzuk ara etorri ezpalire, ta otoi ta otoi eskatu ezpalio, bizia barka zezaiola aien ezkutariari: aín itsu zagoen Quixote yauna. Yardetsi zien arroki ta funtsez: "Baiki, andre ederrak, pozik eginen dut eskatzen didazutena, baíno aukera batekin: zaldun onek agindu dizadala Tobosoko errira yoanen dela, ta niketz Dulcinea berdingabearen aitzinera agertuko dela, ontaz gogoak emaiten diona egin dezan". Andere beldurti ta naigabetuak, Quixote keskatuari begi eman gabe, ta Dulcinea ori nor zen galdegin gabe, agindu zioten, ezkutariak eginen zuela, aren bidez aginduko zitzakiona. "-Itz orren zinarekin eztiot bada aurrera gaitzik eginen, merezi izan ba du ere".